

De keuzes van examenmakers

Vragen rondom het centrale examen geschiedenis

Over enkele weken starten de centrale examens. Meer dan 50.000 kandidaten buigen zich dan over het havo- of over het vwo-examen geschiedenis. Daarbij zullen ze vragen beantwoorden over oriëntatiekennis en de historische contexten en laten zien in welke mate ze het historisch redeneren beheersen. Worden kenmerkende aspecten bevraagd? Welke keuzes maken de examenmakers? Een aantal uitgangspunten van de constructie van het centrale examen wordt in dit artikel uitgelegd.

Saskia de Boer is toetsdeskundige geschiedenis havo/vwo bij Cito.

Na het havo-examen 2019 kregen docenten het verzoek een uitgebreide vragenlijst in te vullen over onder andere het correctievoorschrift, de taligheid, het brongebruik en de aansluiting van het examen op de syllabus. Een terugblik hierop is te vinden op Examenblad.¹ De algemene uitkomst van de vragenlijst is positief, maar er zijn ook aandachtspunten – reden om in dit artikel nog eens uiteen te zetten op welke manier het geschiedenisexamen tot stand komt. De vragen voor de centrale eindexamens (CE) geschiedenis voor havo en vwo worden geconstrueerd door docenten die lesgeven aan eindexamenklassen. Hen wordt gevraagd hun expertise in te zetten om bronnen te zoeken en vragen te maken die passen bij het niveau van havo- en vwo-kandidaten én vragen die de kandidaten de kans geven te laten zien in welke mate ze de kennis en vaardigheden die zijn vastgelegd in de syllabus beheersen. Tijdens bijeenkomsten met de toetsdeskundige van Cito worden de vragen

besproken en eventueel aangepast.

Na het samenstellen van het examen bespreekt de toetsdeskundige het examen in een aantal vergader rondes met de vaststellingscommissie geschiedenis van het College van Toetsen en Examens (CvTE). De vragen en bronnen worden gescreend door wetenschappers (voor elke periode een andere expert uit het wetenschappelijk onderwijs) en op helder gebruik van het Nederlands door een taalkundige. Als alles gecontroleerd is, stelt de vaststellingscommissie het examen vast, volgt de opmaak en kan het drukproces in gang worden gezet. De examens worden uiteindelijk in april of mei naar de verschillende afdelingslocaties verstuurd.

De kenmerkende aspecten: letterlijk of niet?

Docenten zijn het onderling niet eens als het gaat om de vragen die betrekking hebben op kenmerkende aspecten. Uit de antwoorden op de vragen-

¹ tiny.cc/K2havo.

² Zie examensyllabus, onderaan pagina 11. Ook eindterm 8 is van belang, zie pagina 30.

³ In het examen havo 2019 werd de oriëntatiekennis bevraagd in vragen 1, 2, 4, 12, 13 en 25. Kandidaten moesten vier kenmerkende aspecten zelf benoemen. In het examen vwo 2019 ging het om de vragen 1 t/m 6, 9, 16, 22 en 24 en moesten kandidaten drie kenmerkende aspecten benoemen. Bij het vwo-examen worden de tijdvakken 1 t/m 4 niet gespecificeerd in de historische contexten, vragen hierover zullen dus altijd over de oriëntatiekennis gaan.

⁴ Dit komt overeen met deel 2 van *Bij de Tijd* (VGN, 2017), waarin staat: 'Door historisch denken en redeneren kunnen leerlingen verbanden leggen tussen heden, verleden en toekomst. De wereld ver weg en dichtbij wordt daardoor begrijpelijker.'

⁵ Zie tiny.cc/K2cito voor statistische gegevens over (de vragen van) het examen.

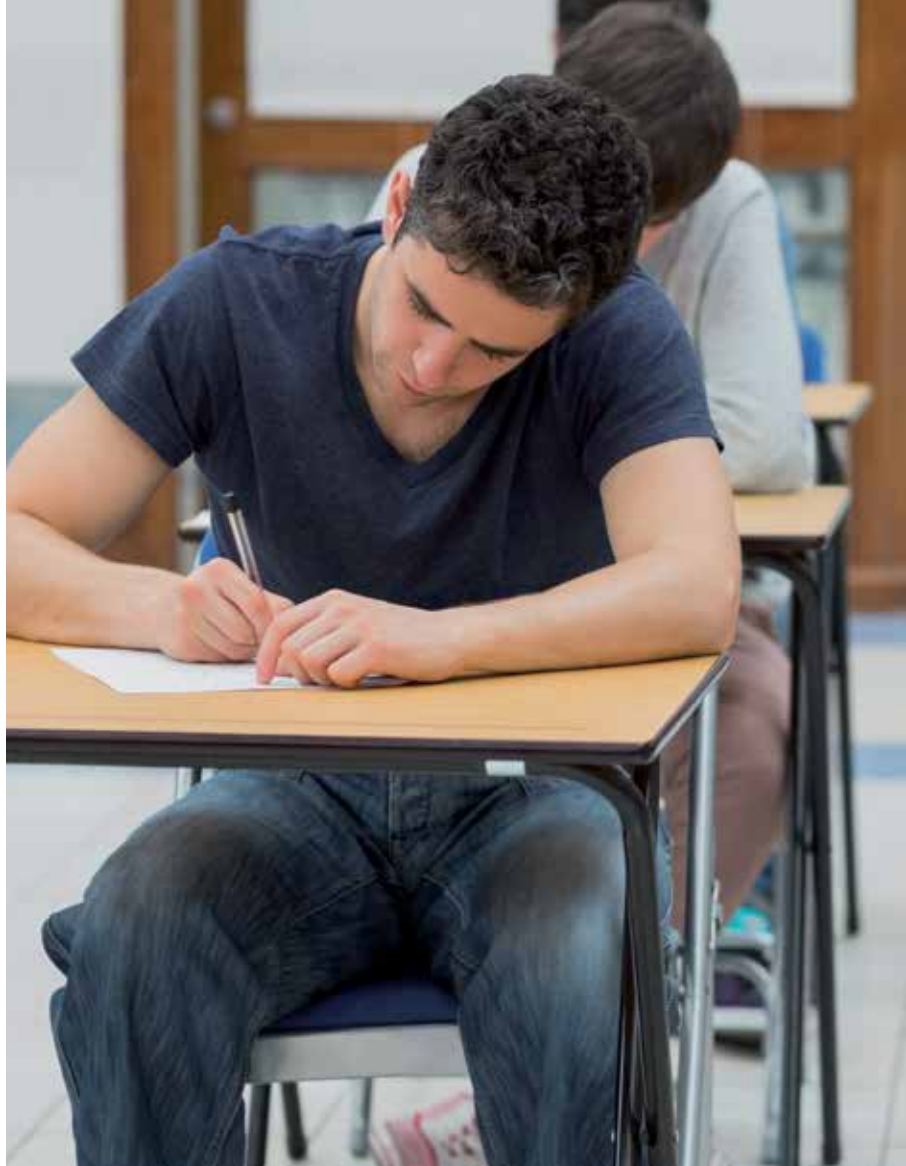
lijst na het havo-examen van 2019 blijkt dat er docenten zijn die veel meer vragen willen waarbij naar een letterlijke weergave van een kenmerkend aspect wordt gevraagd en dat er een even grote groep is die dit niet wil. In de constructie van het examen gaan de examenmakers uit van de syllabus, waarin is vastgelegd dat de kenmerkende aspecten een verplicht onderdeel vormen van het geschiedenisprogramma. Ze zullen dus in de komende examens blijven voorkomen.

Op het forum, in de regiovergaderingen en in de vragenlijst worden vragen gesteld over de verschillen in vraagvorm en waarom er niet een vast aantal kenmerkende aspecten wordt bevraagd. De keuzes die de examenmakers maken, komen voort uit verschillende overwegingen. Zo is reproductie slechts één van de te toetsen onderdelen van de syllabus – die zowel bij de oriëntatiekennis als bij de historische contexten aan de orde moet komen. Een examen met een aantal reproductievragen over de historische contexten zal wellicht minder reproductieve vragen over de kenmerkende aspecten bevatten.

De keuze voor verschillende vraagvormen over de kenmerkende aspecten past binnen het examenprogramma. Naast het 'noemen' van een kenmerkend aspect moeten kandidaten met een gegeven kenmerkend aspect of met een kenmerkend aspect als achtergrondkennis een vraag kunnen beantwoorden. Deze tweedeling komt overeen met de plaats van de kenmerkende aspecten in de oriëntatiekennis.² Een vaste afspraak over een precies aantal vragen waar een kenmerkend aspect letterlijk wordt bevraagd doet af aan het concept 'oriëntatiekennis' en laat (te) weinig ruimte over voor andere vaardigheden.³

'De keuzes die de examenmakers maken komen voort uit verschillende overwegingen'

Daarnaast is het belangrijk dat kandidaten (leren) begrijpen dat de kenmerkende aspecten voor het overgrote deel ontwikkelingen zijn die passen bij een bepaalde tijd, en dat het geen losse fenomenen zijn. Juist deze ontwikkelingen op sociaal, economisch, politiek of cultureel gebied leiden tot veranderingen (of niet) en kunnen losse gebeurtenissen verklaren of van een context voorzien. Dat is de kern van het historisch redeneren die wordt getoetst.⁴ Hierdoor zijn er ook vragen in het examen waarbij kandidaten de ontwikkeling (die wordt beschreven in een kenmerkend aspect) moeten herkennen zónder dat ze eerst dat kenmerkende aspect (letterlijk) hoeven op te schrijven.

Combineren met nieuwe gegevens

Uit data van afgelopen examens is op te maken dat kandidaten het lastig vinden hun kennis van de ontwikkelingen die passen bij deze kenmerkende aspecten te combineren met een nieuw gegeven én met de vaardigheid 'een verklaring geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen' (uit domein A).^{5,6} Het zijn wel de vragen die goed discrimineren, wat wil zeggen dat de meer vaardige kandidaten hierop veel beter scoren dan de minder vaardige kandidaten, waardoor de betrouwbaarheid van een examen toeneemt.⁷ Een voorbeeld hiervan is vraag 26 in het havo-examen 2019, de vraag over het badhuis. Uit de data bleek dat de kandidaten deze vraagsoort niet gemakkelijk vonden, maar dat hij wel onderscheidend was (de vraag had een rit van 46). Bij vraag 13 in het havo-examen werden twee kenmerkende aspecten gegeven (waardoor het reproductie-element hier werd overgeslagen) en moesten de kandidaten het verband aantonen tussen de emancipatiebewegingen en de voortschrijdende democratisering aan de hand van het voorbeeld van de speech van Emmeline Pankhurst. Kandidaten combineerden hun kennis van de ontwikkelingen die passen bij deze kenmerkende aspecten met een nieuw gegeven (het voorbeeld van de ongehuwde moeders) ►

4 Carla van Boxtel en Jannet van Drie (UvA) onderscheidten in 2008 zes deelvaardigheden van historisch redeneren: gebruik van historische begrippen en meta-begrippen (oorzaak, gevolg, historisch bewijs, verandering), contextualiseren, historische vragen stellen, bronnen gebruiken en argumentatie.

7 De rit-waarde vertelt iets over de samenhang tussen de score op een vraag en de score van het hele examen. Wat we graag willen, is dat de goede leerling de vraag goed beantwoordt en de minder goede leerling niet. We willen dus dat een vraag goed onderscheid maakt (in vakjargon: 'discrimineert') tussen leerlingen. De ritwaarde van vragen vallen binnen de nul en vijftig, waarbij een waarde van onder de twintig te laag is om (goed) te discrimineren.

én met de vaardigheid ‘een verklaring geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen’ (uit domein A). Samenvattend kan worden gesteld dat de vragen over de oriëntatiekennis en de kenmerkende aspecten in de huidige vorm zullen blijven. De komende examens zullen vragen bevatten waarbij de kandidaat een kenmerkend aspect moet noemen én vragen waarbij de ontwikkelingen die verwoord zijn in de kenmerkende aspecten de ‘kapstok’ vormen waar de vragen aan opgehangen worden. Veel kandidaten kunnen overigens aardig uit de voeten met het concept ‘oriëntatie’. Op Scholieren.com schreef ‘Thomas’ over het vwo-examen van 2019: ‘Ik vond het wel fijn dat we ze (de kenmerkende aspecten) niet letterlijk hoefden op te noemen, maar je kon ze gedurende het examen wel gebruiken.’

Gebruik de bron

Bij ongeveer de helft van de vragen van een examen moeten de leerlingen een bron gebruiken om tot een antwoord te komen. De docenten geven aan tevreden te zijn over de hoeveelheid bronnen en ook over de afwisseling tussen teksten en beeldbronnen. Uitgangspunt blijft dat bij een

bron nooit alleen vragen worden gesteld die tekstverklarend zijn. Het is de bedoeling dat de kandidaat zelf een denkstap zet of zijn/haar eigen kennis moet toepassen. De toelichting bij de bron hoort evenzeer bij de bron als de brontekst of afbeelding zelf.

In de examens wordt het handelingswerkwoord ‘uitleggen’ vaak gebruikt bij vragen met een bron. Dit handelingswerkwoord vraagt om twee denkstappen die terug moeten komen in het antwoord. Het herhalen van een element uit de bron of intro is niet afdoende als volledig antwoord. In de praktijk pakt dat helaas vaak anders uit. Docenten signaleren dat het soms onduidelijk is wanneer een leerling de vraag volledig heeft beantwoord. De examenmakers concluderen hieruit dat sommige vragen beter gestuurd moeten worden. Een voorbeeld hiervan is vraag 2 uit het vwo-examen van 2019:

Bewering: *Tacitus wil de Romeinen waarschuwen.* Ondersteun deze bewering door met een verwijzing naar de bron uit te leggen welke waarschuwing Tacitus overbrengt.

‘Tacitus vond de Germanen oorlogszuchtig’ was een mogelijke verwijzing naar de bron, maar werd door sommige kandidaten in hun antwoord verder niet uitgewerkt, zodat de verwijzing ook meteen de waarschuwing zelf moest zijn. Deze kandidaten maakten de tweede stap niet: door te benoemen dat Germanen oorlogszuchtig waren, waarschuwde Tacitus voor grensconflicten of voor de noodzaak van een goede verdediging (wat past bij het kenmerkende aspect ‘de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa’). Er is gewerkt aan een formulering die de kandidaten duidelijker moet maken dat er twee stappen moeten worden gezet. Het resultaat is de formulering: ‘Leg uit welke waarschuwing Tacitus geeft, waarbij je het antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.’ Deze formulering zal in de komende examens terug te vinden zijn. De formulering doet ook recht aan het uitgangspunt dat elke denkstap die een kandidaat moet maken één scorepunt oplevert.

Volledig aantal punten?

Docenten geven aan dat ze de correctie lastig vinden bij de vragen waar het antwoord niet in losse scorepunten is onderverdeeld. Dit gaat om vragen waarbij een kandidaat verschillende stappen moet zetten om tot een juist antwoord te komen, zoals een verklaring geven, een bewering ondersteunen of een verandering uitleggen. Het is daardoor mogelijk dat kandidaten geen scorepunten behalen, omdat ze maar één deel van het antwoord geven (en dus de vraag als geheel niet

correct beantwoorden). Bij de correctie is het van belang om in de gaten te houden dat 'een onvolkomen antwoord' (waarmee wordt bedoeld dat de formulering rammelt of te algemeen is) niet hetzelfde is als een 'antwoord op maar de helft van de vraag' (waarbij een bepaalde denkstap niet wordt gemaakt of beschreven). Bij het corrigeren is het aan de docent om de afweging te maken of een kandidaat inderdaad alle stappen heeft gezet die het correctievoorschrift voorschrijft én of het antwoord historisch gezien juist is. Indien het gegeven antwoord afwijkt van het correctievoorschrift kan een docent op grond van een wetenschappelijke publicatie ook een ander inhoudelijk correct antwoord goedkeuren.⁸

De corrigeerbaarheid van het examen, de eenduidigheid in het correctievoorschrift en de lengte van het correctievoorschrift blijven aandachtspunten voor de examenmakers. Het correctievoorschrift wordt aangeleverd voor docenten, het is niet in leerlingentaal geschreven. In het correctievoorschrift worden aan de ene kant gesloten formuleringen gebruikt, zoals 'kern van een juist antwoord is' en 'uit het antwoord moet blijken dat' en aan de andere kant de open formulering 'voorbeeld van een juist antwoord is'. Het is balanceren tussen te veel sluiten en te veel open laten. Het vak geschiedenis is nu eenmaal een vak van redeneren, wat het niet mogelijk maakt een correctievoorschrift helemaal te sluiten. Wel moeten docenten voldoende houvast krijgen, met inachtneming van hun professionaliteit. Tegelijkertijd is het van belang dat in het hele land alle kandidaten op gelijke wijze beoordeeld worden. Na evaluatie van de opmerkingen in de vragenlijst wordt in het komende examen ervoor gekozen in een aantal gevallen duidelijker aan te geven of een deelscore tot de mogelijkheden behoort of juist niet. De opmerkingen onderaan het correctievoorschrift worden daarom uitgebreid, zoals met de opmerking 'als alleen een kenmerkend aspect wordt genoemd zonder uitleg, wordt geen scorepunt toegekend'.

Iedere docent krijgt weleens bij de tweede correctie te maken met correctoren die heel streng of juist heel soepel zijn. Belangrijk is na te gaan wat daarvan de consequenties zijn. Ruimhartig nakijken heeft naast hogere scores voor de eigen kandidaten ook een onbedoeld gevolg: de beste leerlingen krijgen minder kans om te excelleren. Hogere gemiddelde scores zorgen voor minder spreiding in de resultaten, waardoor het behalen van een hoog cijfer lastiger wordt. Een discriminerend examen maakt onderscheid tussen voldoende en onvoldoende vaardige kandidaten, maar ook tussen voldoende, goed en zeer goed presterende kandidaten. Daarom blijft het belangrijk dat docenten fout rekenen wat niet juist is en geen scorepunten geven voor antwoorden die 'aardig bedacht' zijn.

Van Republiek naar Britse Rijk en China

In 2021 (havo) en 2022 (vwo) worden de eerste examens afgenomen over de nieuwe historische contexten. Belangrijk is te beseffen dat de opzet van het examen hierdoor niet wezenlijk verandert. De tijdvakken, de kenmerkende aspecten en het vaardigheidsdomein worden niet aangepast, zodat de enige verandering is dat de vragen niet meer zullen gaan over de Pacificatie van Gent of over Wilhelm II, maar over de *Pilgrim Fathers* of Mao. Kandidaten én docenten moeten zich verdiepen in nieuwe kennis, maar zullen nog steeds met de oriëntatiekennis en hun vaardigheden verklaringen en redeneringen weergeven of bronfragmenten uitleggen. Voor havo worden in september 2020 voorbeeldvragen gepubliceerd,

'Hogere gemiddelde scores zorgen voor minder spreiding in de resultaten, waardoor het behalen van een hoog cijfer lastiger wordt'

voor vwo een jaar later. Dit gaat om vragen over de verschillende nieuwe contexten, niet over de oriëntatiekennis. Voor havo is het van belang te vermelden dat veel informatie van de contexten zich afspeelt in de twintigste eeuw. Alleen het Britse Rijk bevat ook kennis over de achttiende en negentiende eeuw. Wel zullen uiteraard de kenmerkende aspecten van de hele vroegmoderne tijd bevroegd blijven. Voor vwo is de chronologische spreiding van de contexten breder. Voor kandidaten die onverhoopt zakken in 2020 (havo) of 2021 (vwo) is er de mogelijkheid om een 'bezem-examen' te maken, met vragen over de oude contexten. Kandidaten kunnen met hun docenten zelf beslissen of ze dat willen of niet, het is uiteraard mogelijk te kiezen om zich te verdiepen in de nieuwe contexten. ■

⁸ Zie regel 3.3. van het correctievoorschrift van de centrale examens.